

מקבילי – משלים מפעלו של מְרִי

מאת אדיר דחוח-הלוי

כולנו מכירים את מהדורת משנה-תורה של הרב יוחאי מקבילי, וכולנו מעריכים את פעלו בעניין זה. במאמר זה אנו מבקשים להאיר מנקודת מבט מעט שונה את חשיבות מפעלו של מקבילי, שבעינינו היא השלמת מפעלו של מְרִי יוסף קאפח, ונבאר את הדברים.

במשך מאות רבות בשנים התבוננו הלומדים וגדולי התורה על הרמב"ם דרך זגוגיתם העכורה של דפוסים משנה-תורה. לא די בכך ששיבושיהם היו רבים וחמורים והרחיקו רבים מהבנת הרמב"ם, מהבנת ההלכה, ומהבנת דרך האמת, בנוסף לכך הועמסו על הרמב"ם מאות פרשנים, וחלקם אף הוחדרו כ"נושאי כלים" לספרי הרמב"ם.

נראה שהסיבה הראשונה שהם הוכנסו לספרי הרמב"ם היא סיבה כלכלית. כדי למכור ספר, ההוצאה לאור מעוניינת להציע כמה שיותר, כלומר כמה שיותר נושאי-כלים, ובכך כביכול להשביח את המהדורה ולהפכה לאטרקטיבית יותר לרכישה.

דא עקא, פעולתם זו גרמה ברוב המקרים, להתרחקות מהרמב"ם ולא להתקרבות אליו. ולא רק ספרי הדפוס, אפילו "רמב"ם פרנקל" שכבר הוציא מהדורה מדויקת לפי כתבי-יד, עדיין דבק בשיטה הרעה הזו של העמסת אותם נושאי-הכלים ללשון רבנו. אגב, הצירוף "רמב"ם פרנקל" מצחיק אותי כי מי שמכיר את הרמב"ם יודע עד כמה הוא רחוק משיטות האשכנזים (אך מצד שני אולי לא לחינם השם פרנקל מכיל את המילה "פרנק").

מכל מקום, תארו בנפשכם אדם שבא ללמוד רמב"ם ופותח ספר דפוס, לאחר שהוא משתבש בהלכה מסוימת מכל סיבה שהיא (אי הבנה, שיבושי דפוסים, דעות קדומות ועוד), הוא פונה למצוא דברי חפץ אצל נושאי-הכלים, אך מה הוא מוצא שם? דברים מייגעים ולא ברורים, ולעיתים לא רחוקות אף משובשים. אותו אדם יאמר לעצמו, אם נושאי הכלים ה"גדולים" של הרמב"ם כל-כך קשים להבנה ולא ברורים, מה נאמר על הרמב"ם עצמו? כלומר, אם הפירושים לדבריו כל כך מייגעים ולא מובנים כיצד אבין את דברי רבנו? מחשבה זו אף גוררת עמה מחשבות הבל ביחס למעלתו הרוחנית של רבנו, ומטשטשת קשות את גדולתו וייחודו הבלתי-נתפס בעולם ההלכה והמחשבה היהודי. כביכול היה רבנו כשאר חכמי-ישראל שדבריהם לא בדיוק דבר דבור על אופניו...

כך היה במשך מאות שנים, התבוננו על הרמב"ם מבעד זגוגית עכורה מאד מאד, ובשל כך הגיעו לשיבושים חמורים בהבנת רבנו, ביסודות הדת, ובכל עולם ההלכה והמחשבה היהודי. במשך מאות שנים לא קם אדם גאון דיו, בעל אהבה לאמת דיה, בעל כישרונות ייחודיים כל כך רבים ומגוונים, שיידע "לעשות סדר" בקרב פרשני הרמב"ם, ולהשיב את רבנו למקומו האמתי.

וזו בדיוק מה שעשה מְרִי, מְרִי לא רק שניקה את הזגוגית העכורה, הוא עקר אותה לגמרי, שוב ושוב בפירושו הוא מצביע על שיבושים ואי הבנות קשות ואף מחרידות בלשון רבנו, אלא ששותפותו בממסד הרבני הייתה בעוכריו והוא נאלץ שוב ושוב לעדן ולהכמין את גודל העוול שעשו לרבנו, ואת עוצמת ריחוקם ממשנת רבנו ומהבנת דרך האמת.

מְרִי הצליח לעבור על מאות מפרשים, להבין את לשונותיהם הקשים, לזהות את שיבושיהם, לאבחן את תחלואיהם, ולהציע פירושים מקוריים להבנת רבנו, פירושים שעליהם יאמר הנבון "ניכרים דברי אמת". מְרִי מגלה לנו אמת קשה וכואבת, והיא, שכמעט כל אלה שמפורסמים כ"גדולי תורה", היו רחוקים במשך מאות רבות בשנים ממשנתו הזכה והצלולה של רבנו הרמב"ם. כי אם אינם מבינים את יסוד היסודות ועמוד החכמות במשנת רבנו, מה עוד נשאר לומר? (ראו לדוגמה מאמרי: "האם השו"ע הוא שמונים אחוז רמב"ם?").

מהי התבונה שמְרִי מוביל אליה?

במשך מאות רבות בשנים חי העולם הדתי תחת עול ההנחה המעיקה והמייגעת, שלא ניתן להבין את הרמב"ם בלי נושאי-הכלים, והם חלק בלתי נפרד מרבנו, משל רבנו הוא תורה-שבכתב והם תרגום אונקלוס. ואף אחד לא היה מסוגל לנתץ את ההשקפה השגויה הזו, כי כאמור אף אחד לא הצליח לנתח ולפרק לגורמים את המפרשים, לזהות את האמת, ולהאיר באורה לכל שוחרי הדעת מבקשי השם באמת.

תחת מוטות עולה של השקפה זו, לימוד הרמב"ם נותר למעשה עומד במקום, שהרי לא ניתן להתקדם הרבה בלימוד הרמב"ם כאשר אנחנו משועבדים לשיבושים ולאי הבנות. שוב ושוב אנחנו ניתקע ושכלנו ימאן להמשיך הלאה "שמא אנחנו מחמיצים משהו", "שמא אנחנו לא מבינים", "שמא הכרעותיו של רבנו אינן מדויקות באמת", ושמא "לשונו הזהב" לא בדיוק נטול סיגים...

היתקעות בהשקפה זו תוקעת למעשה את כל עם-ישראל בהשקפות הלכתיות ומחשבתיות משובשות, כי הרמב"ם הוא היחידי שמסוגל לרומם אותנו ל"מְמַלְכֵת פְּהַיִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו), הרמב"ם הוא היחידי שממשיך באמת את מפעלם של אברהם אבינו ומשה רבנו, ולכן פעולתו של מְרִי כל-כך חשובה וכל-כך מכרעת לתקומתו הרוחנית של עם-ישראל (וראו מאמרי "חזון הרמב"ם לתקומה רוחנית").

איני בטוח שמְרִי התכוון לכך, אך בפועל, עד שקם מְרִי והוכיח שאין כל צורך באריכות דברי המפרשים, והראה עד כמה רוב דבריהם הוא פשוט בזבז זמן משווע ללומד הממוצע, ולעתים קרובות אף חמור מכך, מפני שיש בדבריהם שיבושים קשים בהבנת דת משה; עד שהוא עשה זאת, לא היה אומץ לשום אדם לקום ולכתוב פירוש קצר לרבנו, פירוש שמנותק כמעט לחלוטין מנושאי-הכלים, פירוש שצמוד לדעת ומדע. כי כולנו עדיין חיינו תחת התחושה המתעתעת, בהביטנו על מטר האותיות המבלבל, שיש משהו שעוד לא הבנו ברבנו, ואולי אנחנו מחמיצים משהו...

כמובן שאין צורך לומר, שמְרִי גם היה הראשון שהוציא לאור את משנה-תורה בנוסח מדויק לפי כתבי-יד, והשילוב שבין נוסח נכון ומדויק, לבין ניתוח ופירוק דברי המפרשים לגורמים וסיקול מסילת רבנו מאבניהם; שילוב זה מאיר את דברי הרמב"ם באור יקרות, כראוי לו, ותמוה מאד בעיניי איך, במשך מאות רבות של שנים, לא הוציאו מהדורה מדויקת בנוסחה לפי כתבי-יד. אך אולי מישהו העדיף להשאיר את הרמב"ם מאחורי הזגוגית העכורה, כדי שלא תתגלה פסולת הסיגים שבידיו...

השלמת המפעל על-ידי מקבילי

למרות מעלותיו הנדירות הייחודיות והמהפכניות, בפירושו של מְרִי המפעל עדיין לא הושלם, כי מְרִי הסתיר והכמין את דבריו ותובנותיו, כך שלא כל אחד יכול להגיע לתובנות שהעליתי לעיל, וליתר דיוק רק בודדים נטולי הזיות ודעות קדומות יכולים להגיע אליהן.

עוד לפני מקבילי הוציא הרב שלמה צדוק פירוש קצר לרבנו, אף הוא מכוח נוסח כתבי-היד של מְרִי ומכוח פירושו, ברם פירושו חסר את הברק הרמב"מי, את ברק המדע, שבה מאפיין את רבנו הרמב"ם ומהווה חלק בלתי נפרד מאישיותו ומהשקפותיו.

אל תוך החלל הזה נכנס מקבילי, מְרִי יוסף קאפח נתן אומץ למקבילי להוציא לאור את משנה-תורה ללא נושאי-הכלים, מפני שאף הוא כנראה הבין, כי לאור גרסת כתבי-היד ולאור פירושו של מְרִי, אין צורך באריכות דברי המפרשים ותועלתם מעטה ביותר. עיקר תועלתם לפי דעתי איננה בהסברת דברי רבנו, אלא בהבאת המקורות לדברי רבנו, ובסתירת עלילות האשכנזים שטענו שרבנו כתב את ספריו ללא ציון מקורותיו, מפני שהוא למעשה המציא וחדש דינים משובשים לפי אי הבנתו. והסיבה להתגוללותם השקרית על רבנו היא, כי היה קשה להם שהוא לא כרע והשתחוה לגדולתם המדומה, ובכל מקום שהוא מזכיר את שמו הוא מצהיר "אני משה בן מיימון **הספרדי**". מפעלו האדיר יחד עם עמידתו האיתנה לצד מורשת אבותיו, פגעו קשות בגאוות האשכנזים, קשות מנשוא.

הרב יוחאי מקבילי כנראה לא התכוון לכך, אך הוא בעצם הוכיח לכולם בפירושו הקצר למשנה-תורה, שבמשך מאות שנים חיינו בהנחות יסוד שגויות מאד ביחס למשנה-תורה, ושארין צורך בנושאי-הכלים כדי להבין את דברי רבנו. וגדולה מזאת הוכיח מקבילי, והיא החשובה ביותר, שכדי ללמוד ולהבין רמב"ם באמת, יש **הכרח** להתנתק ממפרשיו נושאי-כליו שלא ידעו ולא יבינו באמת את נפשו ואישיותו של רבנו הגדול, ולעתים אף חטאו וחבלו במשנת רבנו הזכה והצלולה.

כלומר, מקבילי צדוק ומְרִי בעצם ביטלו את האקסיומה הישנה שטענה, שאי אפשר להבין את הרמב"ם ללא נושאי-הכלים ושהם הכרחיים להבנת הרמב"ם. אין לי ספק שהם לא התכוונו לכך ואולי אף יבעסו עלי שאני מייחס זאת אליהם, אך מה לעשות, בפועל האמת הזו צמחה ועלתה מפועלם המבורך. הם בנו אקסיומה חדשה: הרמב"ם נגיש, רלבנטי, בהיר וגאוני! ועל כך שכרם עצום כפול ומכופל. וכאמור, מעשיהם אלה, קידמו ומקדמים אותנו בצעדי ענק לקראת דרך האמת, ולקראת ממלכת כוהנים וגוי קדוש, כי הם הסירו את המעקשים, וכל מה שנתר לנו הוא ללמוד את הרמב"ם באופן בלתי אמצעי, להתחבר לאהבת האמת, ולהתחיל לעשות טוב.

פירושו של עדין שטיינזלץ

בזכות מקבילי, האשכנזים זיהו את הפוטנציאל העסקי במשנה-תורה לרמב"ם, ושטיינזלץ הוציא לאור מהדורה דומה למהדורת מקבילי. ואף שהאשכנזים לא עשו זאת מתוך אהבת האמת, זכות גדולה נפלה בחלקם להפיץ את דרך האמת של רבנו (ומתוך שלא לשמה אולי יבוא לשמה). להערכת, רובם המכריע של ספרי הרמב"ם הנמכרים היום הם ספריו של שטיינזלץ. וכמו שפרנקל הוציא לאור מהדורת רמב"ם לפי כתבי-יד **אחרי** מְרִי, כך גם שטיינזלץ הוציא לאור מהדורה מבוארת לפי כתבי-יד **אחרי** מקבילי.

יודעים הם האשכנזים ללמוד את הטוב מאחרים, חבל שאנחנו התימנים איננו יודעים ללמוד מהם את הטוב, ובמקום זאת לומדים מהם את המכוער, ומתערטלים מהטוב המופלא שמייחד אותנו.

ולמה אני מציין זאת? כי מקבילי הפנה את ספרו, ואולי בצדק, לאשכנזים, כדי שרבים יקנו את ספריו, ולכן הוא לא ניקד לפי מסורת יהודי תימן. אך בסופו של דבר, האשכנזים ממילא חטפו לו את העוגה, ונותרנו מיותמים בלי משנה-תורה מנוקד לפי מסורת אבותינו...

אמנם, כאשר הסבתי את תשומת לבו של הרב יוחאי לעניין הניקוד הוא אמר לי שהרמב"ם קובע שאין חשיבות ללשון, כי השפה היא עניין דינמי ומתפתח ויש להתקדם בה יחד עם התפתחות השפה. ושמה הוא צודק? בואו נעיין יחדיו בלשון הרמב"ם בפירושו למשנה, שממנו הביא מקבילי ראייה לקביעתו (תרומות א, א):

"אמרם בכל המשנה 'תרם' ו'תורם' ו'יתרום' מקשים עליו **הבלשנים החדשים**, ואומרים שהעיקר 'הרים' ו'מרים' ו'ירים'. ואינו קשה באמת, כיון **שהעיקר בכל לשון חוזר למה שדיברו בו בעלי אותו הלשון ונשמע מהם**, ואלו בלי ספק עבריים בארצם כלומר בארץ-ישראל, והנה נשמע מהם 'תרם' וכל מה שהופעל ממנו. וזו ראייה שזה אפשרי בלשון, ושזה מונח מכלל המונחים העבריים. **ועל זה הדרך תהיה תשובתך לכל מי שחושב מן החדשים שלשון המשנה אינו צח ושהם עשו פעלים שאינם נכונים באיזו מלה מן המלים**. והיסוד הזה שאמרתי לך נכון מאד אצל המלומדים השלמים המדברים על העניינים הכלליים הכוללים כל הלשונות כולם".

לאחר עיון בדברי רבנו ומחשבה נוספת בנושא, עלו בדעתי התובנות הבאות:

א) מטרת רבנו כאן **להגן על לשון המשנה**, וספק גדול אם כוונתו לכך שאין חשיבות מעתה ואילך לכללי ניקוד ודקדוק, וכולנו נלך מעתה לפי גחמת הבלשנים או ההמונים. אדרבה, הרמב"ם כאן מגונן על **אופני ההגייה התלמודיים** שיהודי תימן שימרו בחרדת קודש, ויוצא חוצץ נגד אופני ההגייה שקבעו הבלשנים החדשים. נמצא, שמקבילי מביא ראייה מרבנו שמגן על ההגייה התלמודית ותוקף את הבלשנים החדשים, כדי להצדיק את נטישת ההגייה התלמודית ומעבר לניקוד לפי הבלשנים החדשים... היעלה על הדעת?!

ב) כמו כן, בל נשכח שאת המשנה ערך ר' יהודה הנשיא שהיה ש"היה צח לשון ובקי בשפה העברית יותר מכל אדם" (הקדמה לפיהמ"ש). ולשון המשנה שבו בחר היה כנראה ברמה הגבוהה והמדויקת ביותר. אך האם באמת ניתן לומר כן על התפתחות לשונית מכל סוג שתהיה במהלך ההיסטוריה? האם ניתן לומר כן על נושאי העברית החדשה ששכחו את צור מחצבתם, ושיבשו את הלשון העברית בשיבושים קשים מנשוא? האם נצדיק את ביטול האותיות הגרוניות? האם נצדיק הפיכת אותיות מסוימות לצפצופים גרמניים בהשפעת היידיש? האם נצדיק את שיבוש הניקוד האשכנזי? (קמץ ושורק הפכו לחירק וכיו"ב) האם גם שם נאמר שהכל חוזר אל מה שמדברים בעלי הלשון?

ובעניין זה חייב אני לספר ממה שראיתי במו עיניי ושמעתי במו אזני. לפני כשבע-עשרה שנה השתתפתי בברכת-הכוהנים המפורסמת שנערכת בכותל מדי פסח וסוכות, החזן שעמד לפני התיבה היה אשכנזי מובהק, וכדי שעשרות האלפים ישמעו אותו ניתן לו מקול עוצמתי ביותר. במהלך המעמד קרא החזן שבע פעמים (כמדומני) את הפסוק "ה'

הוא האלהים", וכל הקהל חזר אחריו באקסטזה. ברם, מכיוון שהיה אשכנזי ולפי דרכם השורק נקרא כחירק, היה עליו לומר "ה' היא האלהים". אך מצד אחד כנראה שלא היה נעים לו להזכיר את ה' יתעלה בלשון נקבה, ומצד שני הוא לא היה מסוגל להתנתק ממסורת אבותיו, לכן הוא קרא את שתיהן, וכך הוא קרא בקולי קולות: "ה' היא-הוא האלהים", ושוב "ה' היא-הוא האלהים", וכל פעם שקרא הקהל חזר אחריו "ה' היא-הוא האלהים". בשמעי את זאת צחקתי בלבי, אך היה עלי לבכות שעשרות אלפי אנשים קוראים באקסטזה שהבורא הוא "היא-הוא", ושינוי הניקוד גרם לנטייה חמורה אחר השקפת השְׁנִיּוֹת, שהיא עבודה-זרה כידוע.

ג) נחזור למקבילי, האם לפי דבריו אין ערך למפעלו של הרב יוסף עמר שעמל לנקד את כל התלמוד במשך עשרים שנה? האם הוא פעל את מפעלו הגדול לחינם? האם לחינם מְרִי יוסף קאפח בירך על מפעלו? שהרי אם הכל הולך אחר בעלי הלשון, מדוע יש צורך לשמר את מסורת תימן הנשכחת, ועל כולנו להמיר את מבטאנו ולשונונו ללשון בעלי הלשון החדשים על כל תחלואיהם ועילגותם.

ד) בנוסף, מדוע בהלכות תפילה (ספ"ח) הרמב"ם פוסל שליחי ציבור שמעוותים את הלשון? אם הכל הולך אחר השפה המדוברת, למה לפסול שליחי ציבור עילגים? מפסיקתו זו של רבנו עולה, כי לאחר שהוכח **שמסורת מסוימת היא הנכונה לא זים ממנה**, גם אם היא איננה תואמת את לשון הדיבור העממית הרווחת. ולכן, לאחר שהוכח שמסורת הלשון וההגייה של יהודי תימן היא המקורית והנכונה ביותר, האם יעלה על הדעת שיש לבטלה מפני הלשון החדשה?

ה) ונצרף הלכה נוספת מהלכות תפילה (טו, א-ב): "ששה דברים מונעין נשיאת כפיים: הלשון [...] הלשון כיצד, העלגים שאין מוציאין את האותיות כתקנן, כגון שקורין לאלפין עינין ולעינין אלפין, או לשבולת סבולת, וכיוצא בהן, אין נושאים את כפיהן".

ו) וגדולה מזאת, מדוע חכמי התלמוד הדגישו (עירובין נג ע"א) כי "בני יהודה שהקפידו על לשונם – נתקיימה תורתם בידם, בני גליל שלא הקפידו על לשונם – לא נתקיימה תורתם בידם"? אם שימור הלשון הוא עניין כה חשוב שעליו עומד קיום הדת והתורה, האם לא ראוי אפוא לדקדק בו ככל שניתן, ובמיוחד שהוא מסורת אבותינו מקדמת דנא, ועלינו חלה החובה והזכות לשמרם ולייקרו ככל יכולתנו?!

כלומר, עלינו בני תימן חלה החובה לשמר ערכי רוח קדומים של דת האמת, וביניהם ערכי הלשון וההגייה המדויקת שנשתמרו רק אצל יהודי תימן. ברם, החובה הגדולה והעצומה הזו המוטלת עלינו איננה רק לשמרם ולא לנטוש אותם, אלא אף להאיר באורם לזולתנו, ולהדריכם אל משכן הדעת והאמת, כי ידיעת הלשון היא השער לדרך האמת.

ז) ונסיים בראיה שקושרת את שימור הלשון לגאולת עם-ישראל, במדרש במדבר-רבה (נשא יג) נאמר: "שלוש מדות טובות היו בידן של ישראל במצרים **ובזכותן נגאלו** – שלא שינו את שמם **ולא שינו את לשונם** ושגדרו עצמם מן הערוה". ראו נא יידי"י עד כמה חשוב שימור הלשון המקורי והמדויק, כי הוא השער לגאולתנו הרוחנית של עם-ישראל ושיבתו לדרך האמת.